
Tamara Pavlović

Projektno finansiranje u civilnom sektoru: analiza feminističke nevladine organizacije u kontekstu postsocijalizma

Ovaj rad analizira kako projektno finansiranje oblikuje i usmerava rad nevladinih organizacija, i kako te organizacije proizvode predstave o odnosu civilnog sektora i države, na primeru lokalne feminističke nevladine organizacije u postsocijalističkoj Srbiji. Pristup je zasnovan na problemima implementacije zapadnjačkog koncepta civilnog društva zarad „demokratizacije” postsocijalističkih zemalja i masovne pojave feminističkih nevladinih organizacija koje su definisali i analizirali Mikuš Marek, Suzan Gal, Gejl Kligman, Kristen Godsi i dr. Istraživanje sam obavila pomoću polustrukturiranih intervjua sa članicama ove organizacije i posmatranjem sa učestvovanjem u njihovom radu. U istraživanju sam uočila da organizacija ovog tipa ima dva nivoa predstavljanja. Prvo, u zamišljanju njihovog odnosa sa državnim institucijama na lokalnom nivou reprodukuje ideju o „slaboj” državi, gde je njena uloga kao dela civilnog sektora da nadgleda i opominje institucije. Sa druge strane, zarad dobijanja finansijske podrške usvajaju određene veštine i tehnike pomoću kojih daju predstavu o sebi prilagođenu politikama donatora. Zaključeno je da aktivistkinje kroz saradnju sa donatorima daju jednu predstavu sebe u kojoj je feminizam u fokusu, dok se u saradnji sa državnim institucijama feminističke ideje stavljaju u okvir omladinskih politika i ljudskih prava, gde se u oba slučaja kroz veštine i tehnike koje zahteva projektno finansiranje one prilagođavaju radi opstanka organizacije.

Uvod

U svom istraživanju ispitivala sam kako projektno finansiranje oblikuje i usmerava rad nevladinih organizacija i kako te nevladine organizacije proizvode predstave o odnosu između civilnog sektora i države, kao i između njih samih i donatora, na primeru feminističke nevladine organizacije iz grada u centralnoj Srbiji. Pomoću polustrukturiranih intervjua i boravka na terenu, koje je podrazumevalo učestvovanje u aktivnostima organizacije, sakupila sam građu koju sam koristila u analizi. Feministička nevladina organizacija kojom sam se bavila osnovana je 2013. godine sa ciljem da

*Tamara Pavlović
(1997), Kruševac,
Prokupačka 15,
učenica 4. razreda
Gimnazije u Kruševcu*

MENTORI:

*Aleksandar Kostić,
doktorand, University
of Princeton, SAD*

*David Đokić, student
Filozofskog fakulteta
Univerziteta u
Beogradu*

promoviše i štiti ženska prava, kao i prava marginalizovanih grupa. U opisu organizacije ističe se potreba za stvaranjem sigurnog mesta za sastanke, razmenu ideja, kao i znanja o ženskim i ljudskim pravima radi podsticanja aktivizma, volonterizma i kreativnosti. Radi boljeg razumevanja konteksta u kome je organizacija nastala i iskustva informantkinja kao članica feminističke organizacije, u radu sam koristila različite teorijske analize feminističkih nevladinih organizacija sa fokusom na problematizovanje implementacije koncepta civilnog sektora zarad „demokratizacije” društva (Marek 2013; Gal i Kligman 2000). U teorijskom okviru sam, takođe, prikazala na koji način Gods i (Ghodsee) i Brković objašnjavaju negativne stavove prema feminizmu u postsocijalizmu osvrćući se na istoriju razvoja feminističkih ideja na ovom prostoru i tumačenja feministkinja sa Zapada.

Teorijsko-metodološki okvir

Na početku teorijskog okvira pokušaću da objasnim zašto je važno uzeti u obzir istoriju ideje o civilnom sektoru i feminizmu na prostoru postsocijalističkih država Evrope. Kako Gods i navodi, eksperti sa Zapada su očekivali da će posle raspada socijalizma nastati „prazan prostor” na kome se može izgraditi novo društvo sa institucijama koje će biti kao na Zapadu (Ghodsee 2004). Ideja „praznog prostora” podrazumeva da u novom društvenom sistemu ne postoje veze sa socijalizmom, već da sve kreće iz početka (Ghodsee 2004: 729). Gods i, Gal i Kligman (2000), kritikuju ovakve predstave o transformaciji društva, navodeći da je u određenim segmentima zadržan kontinuitet sa socijalizmom i da se zapadni modeli nisu mogli samo implementirati, već da su ih socijalističke zemlje na različite načine prihvatale i primenjivale (Gal i Kligman 2000: 7). Gal i Kligman (2000: 10-11) problematizuju ideju o transformaciji kao prelasku sa starog na novi sistem, jer ona pretpostavlja da je taj prelazak evolutivni proces koji će se svuda dogoditi i da će se svi delovi društva „razvijati” po istom modelu kao na Zapadu.

Kontekst ideje o civilnom društvu i feminizmu

Čarna Brković (2010) kritikuje ideju o „praznom prostoru” u koji treba implementirati zapadnjačke koncepte. Ona problematizuje ideje feministkinja sa Zapada da u postsocijalističkim državama treba uvesti feminizam koji će ženama ukazati na njihovu potlačenost u socijalizmu i nakon njega. Takve ideje previđaju postojanje socijalističkog feminizma i specifični položaj žena u socijalizmu (Brković 2010: 7-9). Zapadne feministkinje su očekivale da će u postsocijalističkim zemljama bivšeg Istočnog bloka doći do formiranja velikog broja ženskih organizacija. U suprotnosti sa njihovim očekivanjima, feminizam je bio stigmatizovan od strane muškaraca i od strane žena, što su zapadne feministkinje protumačile kao apolitičnost i nerazumevanje opresije (Gal i Kligman 2000: 98-99).

U socijalizmu su žene predstavljale radnu snagu podjednako kao i muškarci, tako da su više zavisile od države nego od zaposlenih muškaraca

u porodici. To ne znači da nejednakost između njih nije postojala, već da je bila drugačije konfigurisana (Gal i Kligman 2000: 5). Kako Godsí (2004) navodi, žene u socijalističkim zemljama Evrope su kao najveći problem videle klasnu opresiju. Zbog toga muškarci nisu viđeni kao neprijatelji, već su bili percipirani kao saveznici u borbi protiv srednjeklasnih žena. Ono što su srednjeklasne feministkinje tada, kao i danas, propagirale bio je kultur-feminizam, čije ću ideje detaljnije obrazložiti u nastavku teorijskog okvira (Ghodsee 2004: 730).

Kako Godsí (2004) navodi, pretpostavka kultur-feminizma je da su muškarci i žene u osnovi nejednaki, što se objašnjava biološkim razlikama ili razlikama u socijalizaciji koje je, kako zagovornice kultur-feminizma smatraju, nemoguće iskoreniti. Počevši od ovih pretpostavki one smatraju da sve žene treba da se približe i stvore sestrinstvo (sisterhood) (Ghodsee 2004: 728). Zamerka kultur-feminizma je što nije uzeo u obzir različite pozicije u kojima se žene nalaze, njihovu klasu, godine i etnicitet. Fokus kultur-feminizma je bio na patrijarhatu, bez osvrta na druge oblike opresije kao što je na primer siromaštvo (Ghodsee 2004: 728). Za razliku od kultur-feminizma, u fokusu socijalističkog feminizma je bila klasna opresija i u javnim narativima žene su reprezentovane kao radnice. Do 1989. godine, makar na ideološkom nivou, srednjeklasni feminizam je viđen u socijalističkim zemljama kao oruđe kapitalizma. Zbog toga su žene iz postsocijalističkih zemalja negativno reagovala na ideje zapadnih feministkinja koje su želele da pomognu u procesu ekonomske transformacije time što su promovisale ono što se može nazvati kultur-feminizmom. Ono što su zapadne feministkinje nudile viđeno je kao „strana i nepovoljna ideologija” koja je povezana sa eksploatacijom koju vrši kapitalizam (Ghodsee 2004: 733).

Pored istorije feminističke misli na području postsocijalističkih država, važno je razumeti i tumačenje koncepta civilnog društva. Mikuš Marek se u svom radu bavio istorijom koncepta civilnog sektora i posebnu pažnju posvetio liberalnom načinu tumačenja ovog koncepta zbog njegove važnosti u razumevanju pojave nevladinih organizacija na području postsocijalističkih zemalja Evrope (Marek 2013: 30-31). Na Zapadu, liberalno shvatanje civilnog sektora povezano je sa idejom o najnaprednijem obliku društva gde civilni sektor dopunjuje državu tako što omogućava transparentnost i garantuje individualna prava kroz nadgledanje, kritiku i usmeravanje države da dela na određeni način (Marek 2013: 32). U kontekstu ideje o transformaciji, civilno društvo je imalo ulogu da doprinese demokratizaciji time što će se u okviru njega osnivati nevladine organizacije sa ciljem da kontrolišu državu, i čiji će zaposleni usvajati načine funkcionisanja, kao projektno finansiranje, promovisane od strane donatora sa Zapada (Sampson 2005: 126), o čemu će biti više reči u drugom delu teorijskog okvira. Ovakav način gledanja na civilni sektor implicira postojanje „dobrog” civilnog sektora koji je u suprotnosti sa „lošom” državom (Marek 2013: 40). Bučovski (Buchowski 2005) i Marek problematizuju ideju da se zapadni koncepti mogu u istoj formi implementirati u postsocijalističkim državama. Oni navode da je potrebno razumeti kontekst, kako ljudi do-

življavaju civilni sektor, i kako tumače odnos između njega i države (Buchowski 2005: 80, Marek 2013: 37). Civilni sektor se ne sme tumačiti samo na osnovu njegovog shvatanja na Zapadu, koje pretpostavlja da civilni sektor nije postojao u socijalizmu. Moraju se uzeti u obzir i drugi vidovi udruživanja koji prelaze granice porodice i države, a čiji je cilj stvaranje kohezije u grupi, kao što su sportska udruženja. Vodeći se ovim, Bučovski tvrdi da se može uočiti postojanje civilnog sektora u socijalizmu, i na osnovu toga osporava ideju o „praznom prostoru” u koji ga treba implementirati (Buchowski 2005: 77).

Projektno finansiranje u civilnom sektoru

Sa raspadom socijalizma dolazi do pojave mnogih feminističkih nevladinih organizacija u okviru civilnog sektora. Feminističke NVO su od osnivanja prinuđene da se projektno finansiraju i zavise od svojih donatora, koji često od njih zahtevaju da usvoje određene narative. Katja M. Ginter (Guenther 2011) opisuje više načina na koje nastaju feminističke NVO. Prvi način podrazumeva da je inicijativa za grupisanje žena, radi rešavanja određenih problema, došla od samih pripadnica zajednica u kojima problemi postoje. Drugi način jeste osnivanje feminističke organizacije i definisanja plana rada od strane veće organizacije čije članice ne moraju biti pripadnice zajednice u kojoj se osniva organizacija. Prisutnost stranih organizacija može se objasniti težnjom feministkinja sa Zapada da uvedu kultur-feminizam na području postsocijalističkih država. U većini slučajeva dolazi do kombinacije ova dva načina, jer se feminističke NVO osnivaju kao samostalne, i inicijativa za osnivanje dolazi od članica zajednice, ali zbog finansiranja počinju da saraduju sa državnim institucijama i/ili međunarodnim organizacijama čime u svoj rad inkorporiraju njihove politike (Guenther 2011: 871). Ljudi koji rade u NVO brzo nauče da koriste „jezik” i sprovode „interese” stranih donatora koji su voljni da ih finansiraju, a od njih usvajaju i tehnike organizovanja i način bavljenja određenim problemima (Gal i Kligman 2000: 96-97).

Prisutna je težnja ka profesionalizaciji ovog sektora kako ističe i Džuli Hement (Julie Hemment), što se može uočiti kroz treninge koji strani donatori organizuju za članice nevladinih organizacija gde se očekuje od njih da usvoje određene veštine (Hemment 2004: 219, 223). Ona u analizi NVO civilnog sektora u Rusiji osnovanim od strane zapadnih donatora ističe da su se donatori trudili da profesionalizuju ovaj sektor čime je samo određenim grupama omogućeno da učestvuju i rade u okviru njega, dok je šira lokalna zajednica zanemarena (Hemment 2004: 225-226). Hement je pisala i o tome kako organizacije kroz saradnju sa donatorima daju predstavu sebe gde je uloga civilnog sektora da ispunjava obaveze koje država nije u stanju (Hemment 2004: 233).

Kratkoročno finansiranje takođe onemogućava da se organizacija bavi radom na dugotrajnim društvenim promenama. Ginter smatra da finansiranje preko projekata pruža kratkotrajne rezultate i da obuhvata mali broj ljudi koji bi imali koristi od projekata (Guenther 2011: 872). Postoje mnogi

etnografski primeri koji ilustruju kako kratkoročno finansiranje, pored toga što omogućava organizaciji da opstane, utiče i čime će se ona baviti. Sara Filips (Sarah Phillips), koja je radila sa ženskim nevladinim organizacijama u Ukrajini ističe, da su one koje su se finansirale od strane države uspevale kontinuirano da rade, ali nikada nisu uspele da naprave neku socijalnu promenu, što nije polazilo za rukom ni organizacijama koje su se finansirale preko međunarodnih agencija (Phillips 2005: 493). Projektno finansiranje utiče na organizacije i tako što stvara finansijsku nesigurnost za zaposlene u organizaciji što prouzrokuje veći stres za zaposlene i primorava organizacije da se međusobno takmiče (Guenther 2011: 872).

Odnos između donatora i feminističkih NVO može se povezati i sa načinom na koji se percipira feminizam u postsocijalističkim zemljama Evrope. Prema Ginter (Guenther 2011), organizacije koje više zavise od države se u cilju približavanja donatorima izjašnjavaju kao politički neutralne i ne pružaju svojim klijentima kritičko promišljanje rodni uloga unutar zajednice. Ovakvim predstavljanjem u javnosti, one svojoj zajednici deluju manje dogmatski i zato odgovaraju širem krugu žena. S druge strane, organizacije koje su manje zavisne od države više doprinose podizanju svesti o kritičkim, feminističkim perspektivama, ali su zbog toga viđene kao radikalnije, što smanjuje broj korisnika njihovih usluga (Guenther 2011: 877-878). Gal i Kligman takođe problematizuju finansiranje ženskih NVO od strane države jer, kako navode, dovodi do toga da se organizacije prilagođavaju vladinoj retorici i prioritetima (Gal i Kligman 2000: 95).

Istraživanje sam sprovela pomoću polustrukturiranih intervjuva u kojima sam sa ispitanicama i ispitanikom pričala o njihovim predstavama o odnosu civilnog sektora i države, kao i o odnosu organizacije sa donatorima. Tema razgovora su bila i njihova iskustva sa stavovima o feminizmu u saradnji sa donatorima, kao i sa institucijama. Takođe, zarad sprovođenja ovog istraživanja u toku leta 2016. aktivno sam učestvovala u većini aktivnosti organizacije i provodila vreme u stanu u kome je smeštena organizacija, zbog čega sam imala bolji uvid u način funkcionisanja organizacije.

Opis građe

U opisu građe sam predstavila osnovne teme relevantne za rad o kojima sam pričala sa ispitanicama i ispitanikom, i o kojima sam prikupljala građu za vreme svog boravka na terenu. Predstavila sam njihove osnovne ideje o saradnji civilnog sektora i države, kao i način na koji se finansiraju i koje su posledice takvog načina rada. U poslednjem delu opisa građe predstavila sam njihova iskustava vezana za stavove o feminizmu u njihovom okruženju.

Feministička organizacija kojom sam se bavila u radu osnovana je januara 2013. godine u gradu centralne Srbije. U stanu u kome je smeštena organizacija odvijaju se obrazovne radionice, projekcije filmova, prezentacije i promocije feminističkih ideja i radi se na ohrabrirvanju devojaka da postanu vidljivije u javnim i privatnim sferama. U opisu organizacije na promotivnim materijalima ističe se da u zemlji u kojoj nacionalizam i pa-

trijarhat sve više jačaju, gde devojke odrastaju u okruženju u kojem postoji mržnja prema drugačijima, postoji potreba za ovakvom organizacijom koja bi se bavila problemima i potrebama devojaka, posebno u malim zajednicama. Kroz radionice, edukacije, i dramske tehnike bave se ljudskim pravima, marginalizovanim grupa, diskriminacijom, rasizmom, mirovnim politikama i antifašizmom. Šira ciljna grupa organizacije su mladi, čiji položaj u lokalnoj zajednici žele da poboljšaju, i zarad toga promovišu volonterizam i omladinski aktivizam, kako je navedeno u ličnoj karti organizacije. Osnivačice organizacije su prethodno bile aktivne u drugim organizacijama, zbog čega su bile prepoznate od strane feminističke fondacije koja im je pomogla da krenu sa radom, omogućivši im da obezbede prostor i materijal za rad.

U intervjuima su mi ispitanice pričale o tome kako vide odnos između nevladinih organizacija civilnog sektora i države. Pričajući o svom iskustvu rada sa institucijama, jedna aktivistkinja navodi: „Saradnja je sve bolja, ali nekada je baš postojao sukob. U smislu da su oni često forsirali jednu priču, oni su negde umanjivali svoju ulogu, kao da nisu prepoznavali svoj značaj u rešavanju problema nasilja. Pričali su priču da oni rade svoj posao, da je to tako. Međutim nevladin sektor je tu da opominje institucije i da podseća da moraju prosto da bolje rade neke stvari, i tu dolazi do nekog sukoba, i nerazumevanja, ali to se poboljšava”. Takođe, kritikuju i kada institucije prebacuju odgovornost na njih: „Oni bi deo odgovornosti, tj. deo poslova da prebace na civilni sektor. Ali ne možemo da radimo njihov posao, možemo samo da im pomognemo u tome.” S druge strane, jedna od njih koja takođe saraduje sa institucijama navodi: „Ja sam svoje lične predrasude uklonila zato što postoje žene koje znaju za svoj posao i žene koje podržavaju druge žene, i žene koje nisu postavljene isključivo po političkoj liniji, već zato što znaju da rade svoj posao.”

Za tri godine rada organizacija je saradivala sa mnogim feminističkim organizacijama, nevladinim organizacijama i institucijama. Sa drugim feminističkim organizacijama uglavnom imaju „aktivističku saradnju” koja, kako jedna ispitanica objašnjava, podrazumeva odlaske na ulične akcije, tribine i projekcije filmova druge organizacije. Nasuprot tome, sa feminističkim fondacijama, drugim nevladinim organizacijama i institucijama ostvaruju projektnu saradnju. Takvom vrstom saradnje ispitanice i ispitanik nazivaju zajedničko učestvovanje na realizaciji projekta i saradnju kada fondacija ili institucija finansira projekat, sa tim da se tada na nju referiše kao na donatora. U nastavku opisa građe predstaviću prakse vezane za projektno finansiranje organizacije kojom sam se bavila i kako ih ispitanice i ispitanik percipiraju.

Organizacija svoje aktivnosti uglavnom sprovodi pomoću kratkoročnih projekata koje pišu aktivistkinje organizacije. Projekti se šalju na konkurse različitih donatora koji odlučuju da li će projekat biti realizovan ili ne. Trajanje projekta uglavnom obuhvata šest meseci do godinu dana, retko kada duži vremenski period. Ispitanice ističu da to znači da su one stalno nesigurne da li će posle završetka projekta imati prostor i da li će finansijski

biti osigurane. Takođe, aktivistkinje/i mogu da imaju zdravstveno i penzijsko osiguranje samo u periodu trajanja projekta.

Kako ispitanice navode, kada se aplicira na konkurs donatora potrebno je u predlogu projekta koristiti „donatorski jezik.” Kako ističu dve aktivistkinje, deo projekta u kome su navedene aktivnosti koje treba da se sprovede bi mogao da bude jasan svima, ali deo gde se navode ciljevi projekta je nerazumljiv ljudima koji se time ne bave. Ciljevi projekta i teme koje će obuhvatati zavise i od politika donatora. Aktivistkinje prilikom pisanja projekata posebno obraćaju pažnju na kriterijume konkursa i šta donatori podržavaju. Kada konkurs nema aplikacionu formu, aktivistkinje kažu da je potrebno raspitati se šta određeni donator podržava i pronaći način da se to prilagodi temama kojima one žele da se bave. Jedna od njih koja najčešće piše projekte ističe da ono što piše u projektu i izveštaju, koji se šalje donatoru po realizaciji projekta, nije uvek u skladu sa realizovanim aktivnostima. Kako dalje objašnjava: „uvek prvo donatoru pričam šta on želi da čuje, i uvek imaš mogućnost da prilagodiš tome šta tebi treba, u izveštaju opet kažeš šta on želi da čuje, a između toga pokušavaš da izbalansiraš i uradiš ono što tebi treba.” Ističe, od toga ko finansira projekat, zavisi da li moraju više ili manje da „balansiraju”. Kada donatori postavljaju uslove kojima ne mogu da se prilagode, tada kod njih ne apliciraju. To je jedan od razloga zašto organizacija ne aplicira kod donatora Evropske unije: „Kada biraš donatora, gledaš da ti donator bude dovoljno otvoren da se realno posvetiš tome čemu je projekat namenjen, a ne samo menadžmentu, oni te guše sa papirologijom, oni te guše za sve što postoji.” Pored toga su istakli da nisu samo oni primorani da na taj način finansiraju organizaciju i sprovede aktivnosti. Jedna ispitanica kao primer navodi feminističku organizaciju iz Švedske koja njih finansira: „pošto obezbeđuju sredstva od drugih donatora, one budu u poziciji da se prilagođavaju njihovim interesima. A trenutno je to vezano za Evropsku uniju.”

Kada su ispitanice pričale o saradnji sa feminističkim fondacijama i organizacijama rekly su da sa njima moraju najmanje da „balansiraju”. Radionice koje se organizuju u okviru ovih projekata su na temu: antifašizma, antimilitarizma, mirovnog pokreta, roda i pola, istorije ženskog pokreta, slike žene u medijima, o patrijarhatu, o solidarnosti među ženama, prevencije nasilja nad ženama. U pisanju projekata za ove organizacije navode da je potrebno manje „balansirati” jer su im politike uglavnom iste. Drugačija je situacija kada saraduju sa državnim institucijama.

Kada su počele da rade sa institucijama očekivale su probleme u saradnji povučene iskustvom rada u prethodnoj feminističkoj organizaciji. Jedna od aktivistkinja opisuje saradnju sa institucijama neposredno pre osnivanja: „Imale smo razgovor i upoznavanje, ko smo, šta radimo, šta smo završile, kakva su nam prethodna iskustva i to, pošto su bili zadovoljni time, onda smo prihvaćene u smislu da nećemo mnogo da trčkamo po gradu, nećemo sad tu da napadamo funkcije razne.” Druga aktivistkinja kaže da je potrebno u saradnji sa institucijama na lokalnu reći da se radi sa mladim ženama, a prećutati da je u pitanju feministička organizacija „jer to para uši i dolazi do nerazumevanja.” Takođe dodaje: „Mi se tu uvek dvoumimo da li

je to ok što radimo, jer se ne osećamo ok sa tim, neke od nas, ali zapravo samo tako možemo da opstanemo.” Aktivistkinje navode da okolina ne razume šta one rade, i da se susreću sa predrasudama prema feminizmu, ali i sa predrasudama o radu u nevladinim organizacijama. Kako jedna aktivistkinja kaže, ljudi misle da „mlati pare” zato što radi u nevladinoj organizaciji, ali takođe imaju predrasude da su one „dlakave lezbejke, ružne, što mrze muškarce.”

U svom radu često preispituju koje termine treba koristiti i kako ostvarivati saradnju da se ne bi susrele sa odbijanjem zbog toga što su feministička organizacija. Kada je organizacija potpisala saopštenje u kome se kritikovao postupak jednog od političara, aktivistkinje su rekly da je došlo do preispitivanja te odluke. Kako jedna komentariše taj događaj: „Zašto mi postojimo ako takve stvari treba da prećutujemo, važno je da stanemo, ne možemo da prećutimo takve stvari, ali da li dovodimo organizaciju u opasnost? Da li ćemo sada da izgubimo tu saradnju zato što smo potpisale kritiku? Ja mislim da je naša dužnost kao feministkinja, i kao organizacije, da kritikujemo vlast i da kritikujemo osobe na vlasti.”

Aktivistkinje navode da se dešava da se feministkinje „getoiziraju”. Ističe da se dešava da među feministkinjama ne postoji razumevanje za „svakodnevne” žene: „Izolacija, grupna izolacija, to su male zatvorene zajednice, slične su kao potkulturne grupe koje se stvaraju. Koriste poseban jezik, tačno, koriste poseban način oblačenja, tačno, prepoznavanja, tačno, slična mesta za izlazak, slični sistemi vrednosti. I ti se onda izoluješ u odnosu na opštu zajednicu. I da, ti hoćeš da vršiš pritisak na tu opštu zajednicu, ali samim tim što si izopštila sebe iz te zajednice, dala si na znanje da ti nisi deo nje, a ti sad nju hoćeš da menjaš. Zašto onda očekuješ da će zajednica da te sluša?”

Analiza

U analizi ću pomoću koncepta navedenih u teorijskom okviru dati svoju interpretaciju građe koju sam sakupila intervjuima i boravkom na terenu. U fokusu će se naći pitanje kako prakse koje su vezane za projektno finansiranje oblikuju i reprodukuju odnose između organizacija civilnog sektora i države, kao i donatora i organizacije. Pošto je organizacija kojom sam se bavila feministička, važno je u analizi razmotriti i kako se percipira feminizam u zemljama bivšeg Istočnog bloka i kako ti stavovi oblikuju iskustva mojih ispitanica.

U intervjuima su informantkinje pričale o ulozi civilnog društva i njegovim odnosom sa državom. Kako jedna od njih navodi: „Oni (predstavnicu državnih institucija) su često forsirali jednu priču, oni su negde umanjivali svoju ulogu, kao da nisu prepoznavali svoj značaj u rešavanju problema nasilja. Pričali su priču da oni rade svoj posao, da je to tako. Međutim nevladin sektor je tu da opominje institucije i da podseća da moraju prosto da bolje rade neke stvari, i tu dolazi do nekog sukoba, i nerazumevanja, ali to se poboljšava.” Takođe, u intervjuima se navodi da je i javni sektor primoran da se projektno finansira i da se često odgovornost prebacuje na njih:

„Oni bi deo odgovornosti, tj. deo poslova da prebace na civilni sektor. Ali ne možemo da radimo njihov posao, možemo samo da im pomognemo u tome.” Ideja da civilno društvo treba da dopunjuje državu je deo liberalne tradicije i zapadnog koncepta civilnog društva koji je promovisan od strane međunarodnih donatora posle raspada socijalizma (Marek 2013: 30-31). Prisutnost ovih ideja u postsocijalističkim državama dolazi od težnje da se u procesu transformacije izgradi civilno društvo zarad bolje demokratizacije, gde će nevladine organizacije igrati važnu ulogu (Sampson 2005: 126). Iz toga se može zaključiti da je prisutnost neoliberalne ideologije, kroz koncept civilnog društva čija je uloga da dopunjuje i nadgleda državu, prisutan i radu organizacije zbog uslovljenosti da se projektno finansiraju i kroz saradnju sa donatorima i institucijama. Aktivistkinje su prinuđene da zarad opstanka organizacije usvoje način rada koji donatori promovišu, i zbog toga kroz priču o saradnji sa javnim sektorom reprodukuju ideju o „lošoj” državi koju civilni sektor treba da dopuni kroz nadgledanje, kritikovanje i rad u lokalnoj zajednici. U nastavku analize baviću se specifičnim aspektima funkcionisanja nevladinih organizacija kroz iskustva članica organizacije sa kojima sam radila intervju.

Na početku želim predstaviti na koji način je organizacija uslovljena da usvoji određene načine funkcionisanja karakteristične za nevladine organizacije. Kako Ginter navodi, feminističke nevladine organizacije nastaju iz inicijative članica zajednice ili organizacije čiji članice nisu deo zajednice, ali često se dešava da dođe do kombinacije ova dva načina kao što je slučaj sa organizacijom kojom sam se bavila (Guenther 2011: 872). Osnivačice organizacije su prethodno bile aktivne u drugoj koju su napustile, jer su želele da fokus stave na mlade devojkice, što je bila marginalna tema u prethodnoj organizaciji. Zbog svog ranijeg iskustva bile su prepoznate od strane feminističke organizacije koja im je omogućila projekte kroz koje su obezbedele prostor i materijal za rad. Od tada je njihov rad uslovljen kratkoročnim projektom finansiranjem čije ću prakse u nastavku analizirati.

Kroz intervju članice organizacije često kritikuju njihovu uslovljenost da se finansiraju projektom. Kao važnu posledicu ovog načina finansiranja navode svoju finansijsku nesigurnost: „Stalno smo u nekom stresu, zapravo nijedna od nas nema platu, sve je nešto na kratko, pod ugovorom, honorarno, da ti moraš da budeš stalno u stresu kako ćeš da platiš račune, nahraniš dete”. Ističe da većinu stvari rade volonterski, da donatori često ne daju mogućnost za honorare, ali isto tako ni za opstanak kancelariji, već se samo pokrivaju materijali za rad u okviru projekta. U etnografijama istraživanja koje se bave feminističkim organizacijama često se susreće da projektom finansiranje utiče na lošu finansijsku situaciju aktivistkinja (Gal i Kligman 2011). U slučaju organizacije kojom sam se bavila, nisu samo članice finansijski nestabilne, već se često i opstanak organizacije dovodi u pitanje, jer projektom finansiranje ne omogućava da se obezbedi stalan prostor, pristup internetu i stvari za opremanje kancelarije. Članice organizacije su prinuđene da na šest meseci pišu predloge novih projekata kojima će obezbediti finansiranje prostora u kom rade.

Pored toga što dovodi do finansijske nesigurnosti, projektno finansiranje kroz konkurse donatora utiče i na aktivnosti organizacije. Kako Godsi (2004) i Filips (2005) ističu, projektno finansiranje ne omogućava bavljenje većim društvenim promenama, već usmerava ka bavljenju usko definisanim problemima. To ističe i jedna ispitanica koja navodi: „projektno finansiranje te usmerava da se baviš samo posledicama jer uzroci nisu laki. Za uzroke su potrebne velike promene, sa velikim resursima [...] Umesto toga nekim ljudima odgovara da stvar bude takva kakva jeste, i da se onda se negde pišu projekti koji ničemu ne služe.” Takođe, i način na koji će se organizacija predstaviti kroz projekte zavisi od donatora. Zbog njih aktivistkinje moraju da uče „njihov jezik”, usvajaju tehnike organizovanja i načina rada (Gal i Kligman 2000: 96-97). Kako tvrdi Hement, dolazi do profesionalizacije civilnog sektora (2004: 217). Aktivistkinje organizacije isto tako navode da su morale da usvoje tehnike pisanja projekta, tačnije „jezik donatora” i da kada pišu projekte obraćaju pažnju na politike donatora: „Nađeš mu nit, nađeš kako treba da mu pišeš, šta treba da mu pišeš, pa ti je značajnije to da uhvatiš, nego kako ćeš samu formu da ispuniš.” Takođe, „ono što donator želi da čuje” se piše i u izveštajima nakon projekta. Iz ovoga se može uvideti da su članice organizacije usvojile način rada koji diktira projektno finansiranje, sa druge strane spominju i „balansiranje”, to jest da ono što piše da rade u projektu pokušavaju da prilagode onim čime žele da se bave. Tu je takođe važno istaći da ispitanice prave distinkciju između feminističkih donatora i drugih, jer kako navode, kod njih je potrebno manje „balansirati”. U saradnji sa feminističkim nevladinim fondacijama i organizacijama ispitanice eksplicitno naglašavaju da su feministička organizacija sa fokusom na mlade devojke, i preko projekata koje realizuju pomoću ovih organizacija bave se položajem žena, patrijarhatom, nasiljem nad ženama i drugim sličnim temama. Situacija je drugačija kada su u pitanju državne institucije.

Kako jedna ispitanica kaže, potrebno je u saradnji sa institucijama na lokalnu reći da se radi sa mladim ženama, a prećutati da je u pitanju feministička organizacija „jer to para uši i dolazi do nerazumevanja.” Takođe dodaje: „Mi se tu uvek dvoumimo da li je to ok što radimo, jer se ne osećamo ok sa tim, neke od nas, ali zapravo samo tako možemo da opstanemo.” Pored toga što je ovo još jedan primer prilagođavanja organizaciji ili instituciji sa kojom saraduju, ovaj primer i ilustruje način na koji se percipira feminizam na ovom području o čemu su pisale Brković (2010) i Gal i Kligman (2000). Takođe, one se ne susreću sa predrasudama o feminizmu samo u saradnji sa organizacijama ili institucijama već i u radu sa mladima, kao i kontaktu sa njihovom porodicom, prijateljima i poznanicima. Da bi se izborile sa predrasudama o feminizmu, aktivistkinje su primorane da u pisanju projekata i saradnji sa institucijama u prvi plan stave omladinske politike i borbu za ljudska prava. Ispitanice često navode da su im mladi šira ciljna grupa, kako navode: „mladi su šira ciljna grupa, da bi mogli uopšte da razumeju ljudska prava i ženska prava, to što radimo sa mladima je da bi oni uopšte razumeli zašto radimo sa devojka. Nama je omladinska politika jedan od mehanizama da dospemo do šire grupe”. To se može uočiti i kada

sarađuju sa Kancelarijom za mlade u njihovoj zajednici gde kako jedna od njih navodi: „Oni su tu oni koji se bore da projekat prođe kod gradske uprave. [...] Na lokalnu, da bi osigurao organizaciju da ima sigurnu saradnju sa školama potrebna ti je Kancelarija za mlade [...] bitno je da na taj način uđeš u škole, da dođeš do nekih mladih ljudi koji mogu potencijalno da budu zainteresovani za ono čime se organizacija bavi, da ti od njih postepeno praviš aktiviste.”

Ginter (2011) je pisala o tome da u zavisnosti od donatora organizacija deluje manje ili više pristupačno svojoj lokalnoj zajednici, kako ističe, organizacije koje više zavise od države često se izjašnjavaju kao politički neutralne. S druge strane organizacije koje su manje zavisne od države više doprinose podizanju svesti o kritičkim, feminističkim perspektivama, ali su zbog toga viđene kao radikalnije, što smanjuje broj korisnika njihovih usluga (Guenther 2001: 878). Kod organizacije kojom sam se bavila moguće je opaziti oba slučaja, jer se aktivistkinje u zavisnosti od donatora kroz projekat bave i temama koje se mogu okarakterisati kao radikalnije od strane pripadnika zajednice. Unutar organizacije postoji dilema da li treba napisati feminizam ili borba za ženska prava, nasilje nad ženama ili rodno zasnovano nasilje, i u kojoj meri će eksplicitno kritikovati vlast što se može razumeti u kontekstu postsocijalizma, gde je feminizam stigmatizovan (Brković 2010: 8). Iz ovoga se može uočiti da organizacija kroz mehanizme projektnog finansiranja pruža dve slike o sebi: u saradnji sa feminističkim domaćim i stranim organizacijama potrebno je manje da „balansira”, dok je u saradnji sa institucijama primorana da svoje feminističke ideje predstavlja kroz omladinske politike.

Zaključak

U radu je pokazano na koji način projektno finansiranje usmerava rad jedne feminističke organizacije i kako se kroz narative ispitanica i ispitanika reprodukuju ideje o odnosu donatora i organizacije, kao i civilnog sektora i države. Radi boljeg razumevanja načina na koji organizacija predstavlja sebe kroz projekte, važno je ukazati na kontekst u kome dolazi do negativnih stavova prema feminizmu. U analizi je pokazano da kroz priču o saradnji civilnog sektora i države, aktivistkinje reprodukuju zapadnu ideju o civilnom sektoru koji je zadužen da dopunjuje i pomaže „slaboj” državi. Pored toga, primetna je uslovljenost organizacije da se od samog osnivanja projektno finansira, što dovodi do finansijske nesigurnosti zaposlenih i same organizacije. U analizi je potvrđeno da aktivistkinje smatraju da radi opstanka moraju da usvoje načine rada koji diktiraju donatori i u skladu sa njihovim politikama uobličavaju svoj rad, što dovodi do nastanka različitih načina na koje se organizacija predstavlja u odnosu sa donatorima. U saradnji sa institucijama, feminizam pakuju u omladinske politike i borbu za ljudska prava, što je povezano sa negativnim stavovima o feminizmu u postsocijalističkim zemljama. Nasuprot tome, kada sarađuju sa feminističkim donatorima i drugim nevladinim fondacijama, ističu jasno da su feministička organizacija. Uzevši u obzir kritiku implementacije zapadnih

modela na području postsocijalističkih zemalja, moguće je uvideti da su u narativima ispitivanja prisutne zapadne ideje o ulozi civilnog sektora, kao i o načinu rada nevladinih organizacija u okviru ovog sektora. S druge strane, moguće je uvideti da u radu sa institucijama na lokalnu, ispitanice prilagođavaju svoje retorike specifičnom postsocijalističkom kontekstu, gde je feminizam stigmatizovan.

Literatura

- Brković Č. 2010. „Šta drugi misle o meni?": Protivljenje feminizmu, menopauza i javnost u postsocijalističkom kontekstu. *Genero*, **14**: 5.
- Buchowski M. 2005. The shifting meaning of civil and civic society in Poland. U *Civil Society: challenging western models* (ur. C. Hann i E. Dunn). London and New York: Routledge, str. 77-96.
- Gal S. Kligman G. 2000. *The Politics of Gender After Socialism*. New Jersey: Princeton University Press
- Ghodsee K. 2004. Feminism-by-design: emerging capitalism, cultural feminism, and women's nongovernmental organizations in postsocialist eastern Europe. *Signs*, **29** (3): 727-753.
- Guenther M. K. 2011. The possibilities and pitfalls of NGO feminism: Insights from postsocialist eastern Europe. *Signs*, **36** (4): 863.
- Hemment J. 2004. The riddle of the third sector: Civil society, international aid, and NGOs in Russia. *Anthropological Quarterly*, **77** (2): 215.
- Marek M. 2013. What Reform? Civil Societies, State Transformation and Social Antagonism in „European Serbia”. Unpublished PhD thesis. London School of Economics and Political Science, University of London
- Phillips D. S. 2005. Civil society and healing: Theorizing women's social activism in post-soviet Ukraine. *Ethnos*, **70** (4): 489.
- Sampson S. 2005. The social life of projects: importing civil society to Albania. U *Civil Society: challenging western models* (ur. C. Hann i E. Dunn). Routledge, str. 119-140.

Tamara Pavlović

Project Funding in the Civil Sector: Analysis of a Feminist Non-governmental Organization in the Post-Socialist Context

This paper deals with the way project funding shapes and directs the work of Non-governmental organizations (NGOs) and the ways in which these organizations produce the ideas of relationships between the civil sector and the state by focusing on the case of a local, feminist NGO in post-socialist Serbia. This approach is grounded in the works of Mikus Marek, Susan Gal, Gail Kligman, Kristen Ghodsee and others, that put into question the implementation of western concepts of civil society in the name of the “democratization” of post-socialist countries and the widespread emergence of feminist NGOs. The research was conducted using semi-structured interviews with members of the mentioned organization, as well as participant observation of their activities. In the research I have shown that this type of organization has two levels of self-representation. In the relationship with the state, on the local level it reproduces the idea of the “weak” state, in which the role of the civil sector is to monitor and criticize its institutions. On the other hand, in order to obtain financial support, these organizations adopt skills and techniques to create a certain image to fit the politics of their donors. In cooperation with donors, the activists of the organization provide a notion of themselves that puts feminism in the focus, while when cooperating with state institutions, feminist ideas are subsumed under the terms youth policy and human rights. In both cases they adapt their skills and techniques in order to obtain funding and thus insure the survival of the NGO.

